

oss ej antaga, att han varit identisk med den i Uppland verksamme runristaren Åsmund.¹ Sanders och v. Friesens antagande, att den uppländske runristaren är identisk med den engelske missionären Osmundus, upptages bl. a. av Fischer, som förmodar, att denne Osmundus är samme man, som var Skarastiftets tredje biskop och vilken nämnes som Sigfrids närmaste efterträdare på Växiö biskopsstol.² Äro dessa antaganden riktiga, skulle det ej vara förvånande att finna prov på Åsmunds konstutövning i Varend, men denna inskrift kan ej räknas som ett sådant. Dekorationen är ganska sparsam och skiljer sig därigenom ej från den å andra Smålandsstenar förekommande, ytterligare ett skäl som talar mot antagandet, att ristaren varit den samme, som är Upplands klassiske runmästare. Det förefaller troligast, att han är från Finnveden, över vilket land kulturströmningar och nya impulser nådde fram till Varend. Stenens geografiska läge i västra Varend ej långt från gränsen till Finnveden och i närheten av den väg, som ledde dit, gör detta antagande sannolikt.

2. Aringsås kyrkogård B. Allbo hd.

Fig. 3.

Litteratur: A. Ekebohm: Relation i »Ritningar öfver Småland» (Fm 53); i samma handskriftsband en teckning (fig. 3); P. Rudebeck: Antiquitates Smolandicæ (B VIII 2, 7); Rogberg: Hist. Beskrifning om Småland s. 338.

Denna sten kan ej längre återfinnas men har räddats från glömska tack vare teckningen i Fm 53, vilken som det förefaller är samvetsgrant gjord och grundad på god iakttagelse. Endast en eller annan bistav fattas eller har blivit felaktigt placerad, så vitt vi våga döma. Peter Rudebeck a. a. beskriver också denna sten och har inarbetat den i sina fabuleringar om Bråvalla hed:

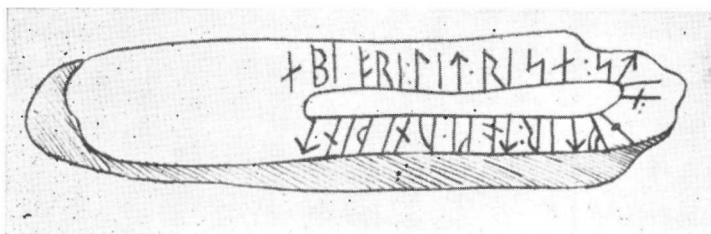

Fig. 3. Sm. 2. Aringsås kyrkogård B. Ur ritningar öfver Småland (Fm 53).

»Dhen 43 danske Kiempen Toki til ära fins een Runestehn på des Grafstelle med desse ord vpsat Abiori lit risa stin iftir Toki veidit». Det är troligt, att denna redogörelse för inskriften återger densamma efter den ovannämnda teckningen, då den innehåller samma egendomligheter, och Rogbergs tolkning i hans Smålandsbeskrivning s. 338 grundar sig förmodligen ej heller på någon originalläsning. Övriga Smålandsforskare från senare tider känna ej till denna inskrift.

Rudebecks beskrivning låter förmoda, att stenen haft sin plats på en gravhög, vilket emellertid motsäges av Ekebohms uppgift, att den suttit i kyrkväggen men var uttagen och låg på kyrkogårdsmuren år 1691 (se s. 25 f. ovan). I Rogbergs Smålandsbeskrivning, tryckt 1770, står s. 338, att den sitter i kyrkogårdsmuren. Den har alltså, såvida ej Rogbergs uppgift om placeringen är en förvanskning av Ekebohms, efter 1691, då Ekebohm såg den, blivit insatt i kyrkogårdsmuren och sedan någon gång efter 1770 förkommit. Det är ej osannolikt, att stenen finnes kvar, fast den

¹ Ang. denne se v. Friesen: Uppl. Runst. s. 34 ff., Sv. Biogr. Lex. II s. 375 ff., Nord. Kultur VI s. 206 ff.

² Västergötlands romanska stenkonst s. 4.

vid någon omläggning av muren blivit placerad så, att inskriften är dold. Till Riksantikvarieämbetet ingick år 1933 från intresserade i Aringsås ett meddelande, att man i kyrkogårdsmuren iakttagit en sten av runstensliknande form och med fåror, som kunde antagas vara runor. Den förmodades vara den försvunna Sm. 2. Den undersökning av den nyfunna stenen, som jag varit i tillfälle företaga, bekräftar emellertid ej ett sådant antagande. De fåror, som synas, äro vida och skrovliga i botten och ha ojämna kanter. De kunna ej med någon säkerhet bestämmas som runor.

Inskriften bildar en enkel randslinga och lyder enl. teckningen i Fm. 53:

abiori : lit · risa : stin · · eftir : toki · unipint

5 10 15 20 25 30

På 4 **o** sitta bistavarna, som ej skära huvudstaven, på den senares högra sida och sträcka sig snett uppåt. Denna **o**-typ börjar användas vid 1000-talets mitt. Se s. 14! Nr 24 **o** har också bistavarna på höger sida men riktade snett nedåt; den undre skär huvudstaven. Runan kan ha haft formen **þ** eller möjligen **𐌥**; den sistnämnda formen förekommer ej förrän vid samma tid som **þ**. Nr 6 har sannolikt varit ett **n**, vars bistav varit ottydlig och förbisetts av tecknaren. Efter 14—17 **stin** synas på teckningen två punkter i rad efter varandra, av vilka förmodligen någon är naturlig. Runorna 23—26 bilda namnet **toki**, vars sista runa sannolikt varit ett **a**, vilket man väntar, då namnet här står i akusativ. 33 **↑** är troligen felristning, möjligen fel läsning av undersökaren. Samma fel förekommer i **uitrint** på Tillisestenen D. R. III: 24 (vol. II), enl. Wimmer en genom bristfällig ljudanalys uppkommen förväxling av *-ing* och *-ind*.

1—6 *Abiorn* är ett på svenskt (östnord.) område ganska vanligt namn. Det förekommer, med växlande vokal i efterleden, t. ex. på L. 958 från Strängnäs, samt i Uppland på L. 673 (Sv. Rr. s. 58), L. 316 (Sv. Rr. s. 74), L. 154 (Sv. Rr. s. 108), L. 213, L. 624 och i skrivna dokument från olika landskap, även från Småland. Från gammalt danskt område kännes endast en *Abiørn Tordson*, hemmahörande i Halland, Erslev: Rep. nr 7454 år 1444. *Aboren*, Erslev: Rep. nr 6123 år 1424 (Schleswig-Holstein), kan möjligen vara ett annat exempel. På västnord. område synes detta namn ej hava förekommit. Ett *Aabiørnsrød* i Norge, ej omnämnt i äldre källor, antages vara uppkallat efter en svensk.¹

7—9 **lit**, imperf. av *lāta*. Runan **i** betecknar alltså gammalt långt *e*. Övergången fsv. $\bar{e} > \bar{a}$ äger rum redan i rsv.², och v. Friesen håller det ej för otroligt, att den kan ha ägt rum redan på 800-talet, åtminstone i Östergötland, som synes vara centrum för denna specifikt götiska företeelse.³ Som det framhålles i Aschw. l. c., bör övergången $\bar{e} > \bar{a}$ i alla händelser vara äldre än kontraktionen $\bar{a}i > \bar{e}$, eftersom detta sekundära $\bar{e}$ ej deltagit i övergången till $\bar{a}$, och det förefaller alltså troligt, att **lit** i denna inskrift återger fsv. *lāt*. Å andra sidan överensstämmer vokalbeteckningen i **risa** (fsv. *rēsa*), **stin** (*stēn*), **lit** (·-), mot vilka exempel står **eftir** (*æftir*), men stavningen **lit** kan bero på ortografisk konservatism.

23—26 **toki** förmodligen felläsning eller felristning för *Tōka*, akusativ av *Tōki*. *Tōki* hör till de vanligaste namnen i Danmark och förekommer även i Sverige och Norge. Till de sistnämnda länderna är det troligen lånat från Danmark.⁴ På Island finns inget dopnamn *Tōki*, men det är en gång belagt som binamn, *þórarinn tōki*⁵, och ett gårdsnamn *Tokastadir* är påträffat, 1474.⁶ Det är mycket vanligt i England och finnes även i Normandie.⁶ Om dess härledning se senast Brøndum-Nielsen: Gdansk II s. 23 med hänvisning till äldre litteratur. Namnet före-

¹ Rygh: Norske Gaardnavne VII s. 153.

² Koek: Ljhist. I s. 146, Noreen: Aschw. § 114, jfr D. R. I s. XLI och Brøndum Nielsen: Gdansk I § 162.

³ Rökstenen s. 31.

⁴ Lind: Dopn. sp. 1036, Wessén: Namnstudier s. 97.

⁵ Lind: Bin. sp. 384.

⁶ Björkman: Nord. Pers. s. 143.

ligger i fsv. i formerna *Tūki*, *Tōki*, *Tȳki*. På Sm. 10 står **tyki** och sannolikt **tuki**. Angående sammanhanget mellan de olika formerna se Kock: Ljhist. I s. 476, II s. 178!

I 27—33 **unipint** betecknar 27 **u** sannolikt *ū*, ej *ō*, då **o**-runan användes som tecken för *o* i 1—6 **abiori** och 23—26 **toki** i samma inskrift. På den närbelägna Sm. 5 Transjö läses emellertid **o**: **nipika**. I Smålandslagen är det privativa prefixet i regel *u* (*u*, *v*, *w*); en gång förekommer *o*.¹ I nutida dialekter växla *u*- och *o*- i denna funktion. Det förra förekommer i Dalsland, Värmland, Bohuslän, Halland och västra Småland, medan *o*- hör hemma i de östligare delarna av landet. Gränsen går genom Småland.² I Landsmålsarkivets samlingar i Uppsala har jag antecknat *u*-former från ett par finnvedssocknar, t. ex. *ūhka* från Kulltorp, Västbo hd (*ōdozdia*, *ōwajeli* i samma sn förmodligen genom riksspråkpåverkan), *ūfosékt*, *urímaha*, *ūhēlia* från Torskinge samma hd. Docenten Gunnar Hedström i Lund har på min förfrågan varit vänlig meddela mig, att *u*- påträffats utom i Finnveden även i södra delen av Allbo och Kinnevald. Hur det ursprungligen förhållit sig med norra Allbo, där de nu diskuterade runstenarna stå, kan enl. Hedström ej med säkerhet sägas. Några spår av *u*- föreligga dock ej i materialet därifrån utan blott *o*-, t. ex. *omānas* i Hjortsberga, Mistelås, Moheda. (Se även Hedström: Sydsmåländska folkmål s. 228!)

Det är troligt, att redan på de äldsta laghandskrifternas tid en lokal fördelning av de ifråga-varande prefixen varit genomförd³, och detta kan ha varit fallet redan i rsv. Den motsättning, som råder mellan **unipint** Sm. 2 Aringsås kyrkogård B och **o**: **nipika** Sm. 5 Transjö, kan bero på att vi här i nordvästra delarna av Allbo hd befinna oss på gränsområdet mellan de båda formerna, och vi böra dessutom räkna med att ristare från andra trakter varit verksamma i Varend. Den ovan behandlade Sm. 1 Aringsås kyrkogård A är ej ristad av en varendsbo, rimligtvis av en man från Finnveden, och mästaren till Sm. 2 kan också ha varit därifrån. Formen **unipint** får med ett sådant antagande en naturlig förklaring. På Sm. 37 Rörbro (Sunnerbo hd) läses **umun**, **unipika** (i denna inskrift är **u** emellertid tecken både för *u* och *o*).

unipint användes här som binamn. Jfr *nidingr* i samma funktion på vn. område, *Liotr nipinger*.⁴ Ög. 217 från Ydre hd börjar: **onipika**: **biorn**: **reisir**: **stein**. Ordet förekommer vanligen i förbindelsen **mana mestr unipika**, som vi känna från två av våra inskrifter, Sm. 5, 37.

unipika i runinskrifterna har i allmänhet uppfattats som motsatsen till *niding* i den betydelse »nedrig förbrytare», detta ord har i modernt svenskt riksspråk, vilken betydelse även förekommer i rsv., t. ex. **en**: **sasur**: **trab**: **han**: **ouk**: **kap**: **nipiks**: **uerk**: **seik**: **felka**: **sin**: L. 208, och den gängse tolkningen av rsv. **unipika** har alltså gott stöd. »Niding» har emellertid i fsv. jämte denna betydelse en annan, »nidsk människa, gnidare»⁵, t. ex. i satsen »Nu um kununger kan varpa antiggia nipinger ælla urgytia (slösare) sva ær urgytia bætri æn nipinger» ur Konungastyrelsen⁶, m. fl. exempel. Laurentius Petri brukar *niding*, *nidung* i betydelsen »gnidare, girigbuk».⁷ På vn. område har ej det osammansatta *nidingr* denna betydelse, men den föreligger i sammansättningarna *fénidingr* »karrig Person, Gnier»⁸ och *matnidingr* »one who starves his people».⁹ I de moderna dialekterna har ordet samma betydelse. Se Rietz, Feilberg, Torp!

I fsv. har man alltså med »niding» minst lika ofta betecknat en girig person som en nedrig förbrytare, och följaktligen kan »oniding» lika väl vara en frikostig man som en i allmänhet

¹ Björkman: Smålandslagens ljudlära s. 15.

² Götling: Var är äldre västgöotalagen skriven? s. 10.

³ Götling a. a. s. 11.

⁴ Lind: Bin. sp. 268.

⁵ Sw.

⁶ Geetes uppl. s. 37.

⁷ Nysv. Stud. 1928 s. 237.

⁸ Fritzner.

⁹ Cleasby-Vigfússon.

utmärkt man. Att frikostighet varit en uppskattad egenskap framgår av många inskrifter. Se t. ex. Sm. 37 Rörbro, 44 Ivla. I den sörmländska Turingeinskriften Sö. 338 prisas husbönderna för att de **hiltu sini huskarla : uil** +

Det har ovan anförts exempel på att **unipika** använts som bestämning till personnamn, **onipika : biorn : reisir : stein** Ög. 217. På samma sätt finna vi **usnikin** nyttjat, L. 241 (Sv. Rr. s. 49) från Uppland: **usnikin · kuli · risti · run**, där »Osniken» sannolikt är en bestämning till Gulle.¹ Det förefaller troligt, att **onipika** och **usnikin** i dessa båda exempel äro synonyma ord och att redan det rsv. *níðingr* haft de båda betydelser, som vi känna från senare fsv. språkskeden. Namnet **umun** på Nöbbelövstenen i Skåne är enl. Wimmer »en rosande betegnelse for en meget gavmild man».²

Till England har *unniðing* lånats från Skandinavien³: »and sende ofer eall Engla lande and bead *ðæt* ælc man þe wære unniðing sceolde cuman to him».⁴ *unniðing* i detta exempel har haft den mera allmänt hedrande betydelsen, »not a rascal, an honest man»⁵, men den andra betydelsen föreligger i menzl. i sammansättningen *métenþing* = food-niggard (= isl. *matníðingr*).⁶

Transskriberad lyder alltså inskriften:

**Abiorn lét reisa stein eptir Tóka *uníðing.*

Översättning: Åbjörn lät resa stenen efter Toke den frikostige (Toke oniding).

3. Aringsås kyrkogård C. Allbo hd.

Pl. I: 2, Fig. 1.

Litteratur: Peringskiöld: Monumenta VIII (Fh 8); B. 1001; L. 1271; Wallman: teckning i A. T. A. och i LfB; Ennes: Småländska runskrifter (Fm 61); Wieselgren: Ny Smål. Beskr. I ss. 59 (med ill.), 62, 501; Ihrfors: Smolandia sacra III s. 298 med teckn.; Friberg: teckn. 1888 i N. Sm. Ark.; Vistrand: teckning i A. T. A. den 3.9.1899 och N. Sm. Ark. 1899; Alvé: fotografi i Norra Allbo Hemb-för:s årsbok 1930 s. 40.

Denna sten har numera sin plats i Aringsås kyrkogårdsmur invid den västra porten ej långt från Sm. 1, och där stod den på Ennes tid i början av 1800-talet, men hade »förut stått no. från kyrekan, der flere fornlemningar finnas».⁷ I Peringskiölds Mon. VIII, angives också platsen vara »norr för kyrkian». På teckningen i B. står den på en hög, och om vi studera Ekebohms karta (fig. 1), se vi, att av de stenar, som finnas i gravfältets nordöstra del — d. v. s. till höger om kyrkan på bilden — det endast är en, som står på en hög. Den sistnämnda är belägen i gravfältets gräns åt detta håll omedelbart öster om den väg, som här går mellan kullarna. Det är alltså troligt, att det är den avhandlade stenen, som står på toppen av denna hög. Liksom på Sm. 1 är även på denna sten inhugget ett G A med en krona över, och alltså har flyttningen till den nuvarande platsen i kyrkogårdsmuren skett någon gång efter 1792, då det är troligt, att

¹ Brate annorlunda: »Rollen av **usnikin** är oklar, måhända biträdande ristare» (Sv. Rr. s. 49; jfr samma arbete s. 99). Predikatet står emellertid i singularis — vilket framhålles av Brate — och **usnikin** och **kuli** äro ej sammanbundna genom någon konjunktion, allt i överensstämmelse med förhållandena i den liknande satsen på Ög. 217 **onipika : biorn : reisir : stein**, som Brate översätter »Dannemannen Björn reser stenen».

² D. R. Registret s. LXVII.

³ Björkman: Scand. Loanw. s. 164.

⁴ Ags Chron år 1087. Earle and Plummer: Two of the Saxon Chronicles I s. 224.

⁵ Bosworth-Toller: An Anglo-Saxon dictionary; jfr Earle a. Plummer a. a. II s. 278.

⁶ Stratman-Bradley: A middle-eng. dictionary. Lis Jacobsen har i Acta phil. scand. I s. 212, noten, översatt runinskrifternas **unipika** på samma sätt som jag föreslagit i ovanstående utredning. Stephens tolkning »freehanded» O. N. R. M. II s. 786 innebär det samma.

⁷ Smål. runskrifter (Fm. 61).